

Մ Ա Տ Ե Ն Ա Թ Օ Ս Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

29) Полный русско-армянский словарь.—Լիակատար բառարան ասու-
րէնից հայերէն. կազմեց Յ. Դադբաշեան: Պրակ առաջին և երկրորդ, Քիֆ-
լիս, 1902.

Քանի որ ուսուցիչ լեզուն հետզհետէ աւելի մուտք է գոր-
ծում մեր կեանքի մէջ. քանի որ ուսուցիչ մատենագրութիւնն
ու մամուլը առաջին, զրեթէ միակ միջոցն են դառնում մեր
մտաւոր հորիզոնն ընդարձակելու, լայն աշխարհի հետ ծանո-
թանալու՝ այնքան էլ անհրաժեշտ պահանջ է դառնում ուսու-
րէն-հայերէն ընդարձակ բառարանը: Եղած բառարանները,
(Երիցփոխեանի, Աբիս. Յովհաննիսեանի, չը խօսելով աւելի ան-
նըշան բառգրքոյններէ մասին), բաւարարութիւն չէին տալիս
այս պահանջին, որովհետև չափազանց հնայած, համառօտ և
սխալաշատ էին Բայց ինչպէս որ սոված մարդը, ցորենի հաց
չը գտնելով, յակամայից ուտում է զանազան անպէտք ու վնաս-
ակար խոտուրդներ, այնպէս էլ ուսուսուս ժողովուրդը, ուս-
հայերէն բառարանի սովից ստիպուած, կուլ տունց և սպառեց
այդ երկու բառարաններն էլ, և այսօր զբաւաճառներ մօտ չը
կայ և ոչ մի օրինակ ուսուսուս հայերէն բառարանի:

Ուրեմն շատ յարմար միջոցին է լոյս ածնում պ. Դադ-
բաշեանի այս նոր բառարանը և մեծ օժանդակութիւն կարող է
լինել ուսուսուսով պարագողներին՝ եթէ միայն իր կոչման
բարձրութեան վրայ է գտնուում:

Արդ՝ որ աստիճան այս նոր հրատարակութիւնը բաւ-
արարութիւն է տալիս այն պահանջին, որ իրաւունք ունինք
անելու հայ-ուսուսուս բառարանից. լաւ, զոնէ գոհացուցիչ բա-
ռարան է, թէ ոչ:

Այս հարցերին դժուար է միանգամից վճռական պատաս-

խան տալ. որովհետև պ. Դաղբաշեանի բառարանը մի քանի կողմերով գոհացուցիչ, նոյն-իսկ լաւ է, իսկ մի քանի կողմերով ոչ-գոհացուցիչ, մինչև-իսկ թոյլ է: Եթէ համեմատելու լինիք այս բառարանը իր նախորդների, Երիցիփեսանի և Ա. Յովհաննիսեանի բառարանների հետ՝ սա նրանցից բարձր է, այն էլ մի քանի աստիճան բարձր. նրանք խիստ պակասաւոր գործեր են եղել, բացասական յատկութիւններով լիքը. այն-ինչ սա անպայման ունի մի քանի դրական կողմեր, իսկ պակասութիւններն էլ այն աստիճան խոշոր չեն՝ ինչպէս նրանց մէջ: Բայց այս համեմատութիւնից շուտափոյթ կորակացութիւն հանելը սխալ կը լինէր: Ծիշտ հայեցակէտ կազմելու համար՝ պէտք է այսպէս դնել հարցը: Արդեօք պ. Դաղբաշեանի բառարանը ունի այն կատարելութիւնը՝ ինչ որ կարելի է սպասել ուսուսաց և հայերէն լեզուի զարգացման ներկայ աստիճանում, այժմ գոյութիւն ունեցող լեզուարանական և բառարանագրական օժանդակ միջոցների օգնութեամբ: Այս հարցին դժբախտաբար պէտք է տանք բացասական պատասխան:

Բայց դառնանք փաստերով խօսելու:

Ռուս-հայերէն բառարանում զետեղուած ու բացատրուած ամեն մի բառը, ուրեմն և ամբողջ բառարանը, կարելի է բաժանել երկու մասի, այսինքն ուսուցիչի և հայերէնի: Ռուսերէնի մասում մտել են՝ բացատրուելիք բառը, նրա քերականական ձևերը (ինչ մասն բանի, ինչ սեռի, ձևի են լինելը, հոլովումը, խոնարհումը). բառի գլխաւոր և երկրորդական նշանակութիւնները, փոխաբերական ասոցիաները, յատուկ ոճեր՝ որոնց մէջ մտնում է այդ բառը, օրինակներ՝ որոնք ապացուցանում են բառի այս կամ այն նշանակութիւնը. ցուցումներ՝ թէ այս-ինչ բառը հին է կամ դաւառական, կամ գործ է ածուած այս-ինչ մասնագիտութեան մէջ: Գիտական բառերի մօտ՝ աւելայրած է նաև նրանց լատիներէն տեխնիկական կոչումը. իսկ օտար ծագում ունեցող բառերի մօտ՝ նաև ցոյց է տրուած, թէ ինչ լեզուի բառեր են:

Այս մասը՝ նոր բառարանի յաջողուած մասն է: Թէպէտ հեղինակը զլացել է գրքին առաջարան դնել, որի մէջ ցոյց պէտք է տար, թէ ինչ օժանդակ աղբիւրների է հետեւել և ինչ ծաւալով (—մի բան՝ որ անհրաժեշտ էր—), բայց յայտնի է, և լոկ համեմատութիւնից էլ երևում է, որ հեղինակը իրան առաջնորդ է ընտրել գլխաւորապէս Ռուսաց Ակադեմիայի բառարանը, որ դեռ 11 տարի առաջ սկսուել է հրատարակուել, բայց դեռ շատ հեռու է աւարտուելուց: Պ. Դաղբաշեանը հետեւելով այս ախաղեմիական աշխատութեան՝ մի կողմից ազատուել է

առւերէն բառեր ու ոճեր վնասելու ծանրութիւնից և միւս կողմից ազատուել է սխալներից ու թերութիւններից, այնպէս որ հնչոտ ճանապարհով նա ապահովել է իր գրքի կէս մասի յաջողութիւնը: Եւ յիշաւի, ընթերցողը ամենայն վստահութեամբ կարող է դիմել բառարանի այս մասին, ուր կը գտնէ շատ օգտակար, բաւական մանրամասն, և որ զլխաւորն է՝ համարեան անսխալ ցուցումներ որևէ առւերէն բառի ուղղագրութեան, շեշտադրութեան, քերականական ձևերի նման:

Այս առւերէն մասի վերաբերութեամբ թոյլ ենք տալիս մեզ մի քանի նկատողութիւններ անել: Մենք չենք խօսի այն մասին, որ մի քանի տառերով բառ գուցէ պակասում է բառաչարքերում: այս պակասութիւնը անխուսափելի է և պատահում է նոյն-իսկ Լիտերի, Ֆրանսիական Ակադեմիայի բառարանների նման աշխարհահռչակ գործերում: Այս պակասները երևի գրքի ազագրութեան վերջում մասամբ կը լրայնուին: Մեր խօսքը վերաբերում է առւերէն մասը կազմելու տեխնիկական կողմին:

Հեղինակը, ինչպէս երևում է, պարզ կերպով չէ հասկացել, թէ ինչ տարբերութիւն կայ և պէտք է լինի մի ակադեմիական և մի թարգմանական՝ թէկուզ լիակատար բառարանի մէջ: Ակադեմիական բառարանը պարտաւոր է իր մէջ ամբարնել լեզուի բոլոր բառամթերքը, լինին նրանք հին թէ նոր, գրական թէ գաւառական, ընտիր թէ գոհնիկ, պատշաճ թէ անպատշաճ: Իսկ թարգմանական, նոյն-իսկ լիակատար բառարանի հեղինակը պարտաւոր է ընտրութիւն անել: Ինչ որ բոլորովին հնացած է, ինչ որ մի յետ ընկած գաւառում միայն գործածական է, ինչ որ գրական վայելչութեան դէմ մեղանչում է՝ չը պէտք է զետեղուեն այսպիսի բառարանում: Այսպէս՝ այս բառարանում աւելորդ էին граница, гоить, гуня և սրանց նման բազմաթիւ հնացած բառեր, որոնք ոչ մատենագրութեան մէջ են պատահում և ոչ կենդանի խօսակցութեան մէջ: Աւելորդ էին այնպիսի գաւառարանութիւնները՝ ինչպէս «Варовина... 4. վետակ. նահ. կօշիկներ կարելու համար ոլորած և ձիւթած (կպրած) թել».— «Варабавная шкура դատարկ, փուչ, յիմար /ինարմատ (նախատական խօսք փոքր Ռուսիայում)».— «Вогатство... 3 (Սպիտակ ծովի ափի բնակիչների լեզուով) ծովի վրայ ձեռք բերուած աւարք»: Աւելորդ էին մանաւանդ այն պատճառով, որ այդ նշանակութիւնները ըստ ինքեան հասկանալի են այդ բառերի նախընթաց բացատրութիւններից: Անհրաժեշտ էր բառարանից դուրս ձգել՝ մաքուր հասարակութեան և գրականութեան մէջ բնաւ չը գործածուող այնպիսի անպարկեշտ ու անվայել բա-

ներ, որոնք զետեղուած են բառարանի 52 ա, 67 բ երեսներում:

Ամեն մի բառ այս բառարանում նոր պարբերութեամբ չէ սկսուում. այլ մի շարք բառեր, որոնք միևնոյն արմատից են ծագում՝ մի պարբերութիւն են կազմում. և այս դէպքում պարբերութեան սկզբում գրուած առաջին բառի մի մասը երկու ուղղահայեաց գծերով անջատուած է միւս մասից. յաջորդ բառերը չեն գրուում ամբողջապէս. այլ նրանց առաջին մասի փոխանակ (որ համապատասխանում է առաջին բառի մէջ ուղղահայեաց գծերով բաժանուած մասին) գրուում է մի գծիկ: Օր. եր. 67. Д|о|бава;—бавить;—бавление;—бавливать;—бавокъ են, փոխանակ գրելու Добава; Добавить; Добавление; Добавливать; Добавокъ են: Այս կրճատման նպատակն է տեղի ու ծախսի խնայողութիւն: Այսպիսի կրճատում սովորաբար անում են գերմանական բառարանները, գերմանական յատուկ խնայասիրութեամբ. բայց գործածութիւնը սրանով բաւական դժուարանում է: Ֆրանսիական բառարանները, որոնք առնասարակ յայտնի են իրանց յարմարութեամբ՝ այսպիսի խնայողութիւն, չեն անում. (որչափ մենք ենք տեսել ֆրանսերէն բառարաններ՝ ոչ մէկում չը կայ այս): Ռուսաց ակադեմիական բառարանն էլ ոչ միայն չունի այս կրճատումը, այլ և բառի ամեն մի նշանակութիւնը առանձին տողից է սկսում, որ շատ հեշտացնում է պարագելը նրանով: Բայց ուս-հայերէն բառարանում աւելի ևս անյարմար էր այսպիսի կրճատում, ի նկատի ունենալով հայ ընթերցողի մտաւոր զարգացման ու զրավարժութեան համեմատաբար ստոր աստիճանը: Շատերը այս բառարանը դործածողներից անշուշտ շշկուել են և պիտի շշկուէին՝ որեւէ բառ փնտռելով ու չը գտնելով, յետոյ պարբերութեան այս և այն տողում փնտռելով իրանց պէտքական բառը, որի գլուխը կըտրուած, պարբերութեան սկիզբն է դրած, իսկ մարմինը 5—10 և աւելի տող յետոյ: Խիստ մեծ անյարմարութիւն է այս և բառարանի տեխնիկական պակասութիւններից ամենախոշորը:

Բայց այս գոհողութիւնն անելուց յետոյ՝ անհասկանալի է մնում, թէ ինչ սխառնում է բառը անջատուած երկու մասերի. ոչ միևնոյն խմբի բառերի մէջ անփոփոխ կրկնուող անդամն է անջատուած և ոչ բառի լեզուաբանական արմատը, ոչ էլ բառի շեշտը այստեղ գեր է կատարում.—տիրում է մի անհասկանալի կարգ, կամ աւելի ճիշտ կը լինէր ասել՝ անկարգութիւն: Օր., ինչո՞ւ վերը բերուած բառը բաժանուած է Д|о|бава են, և ոչ թէ Добава, Добав|лени... կամ գոնէ Доба|ва, Доба|вление:

Ի՞նչ խորհուրդ կար բաժանել ВИНТИКЪ,—нтованіе;—нтовоѣ և այլն, և ոչ ВИНТИКЪ;—ованіе և այլն, (կամ գոնէ ԲИНТИКЪ ..)

Ասացինք, որ սուսերէնի մասում օտարազգի բառերի մօտ նշանակուած է, թէ որ լեզուի բառեր են (Օր. Вотивка (Քր.); Весперъ (լատ.) և այլն), Բայց այս սովորութիւնը միշտ պահուած չէ, և յաճախ պատահում են բառեր, որոնք թէպէտ օտարազգի են, բայց այս բանը չէ նշանակուած: Այսպէս, օրինակ, Баядера, Браконьеръ, Веттиверъ և այլն: Պէտք էր հետևողական լինել. այլպպէս բառարանը գործածողը մոլորութեան մէջ կ'ընկնի, կարծելով թէ վերոյիշեալ և ուրիշ շատ բաներ դուռ սուսերէն են.—Բառերի օտարազգի ծագում նշանակելիս էլ պէտք էր աւելի ճիշտ լինել: Ջարմանքով տեսանք, որ АККЛИМАТИЗАЦІЯ բառի մօտ նշանակուած է «զերմաններէն»: Գուցէ այս բառի մէջ զերմանական լինի միայն ИЗ վանկը. սակայն КЛИМА(Т) արմատը յունարէն է, ак(=ад) և пия(=тiо) լատինական մասնիկներ են, և ամբողջ բառը, շատ մանր հնչունական տարբերութիւններով, գործ է ածուած բոլոր և բոլորական լեզուներում: Ուրեմն բանասիրական տեսակէտից իրաւունք չը կայ նրան մկրտելու իրրեւ «զերմանական» բառ: Ետնպէս սխալ է Амфора կոչել լատիններէն. սրա մէջ լատիններէն է միայն а վերջաւորութիւնը. իսկ բուն բառը յունարէն է:

Դասնանք բառարանի կրկրորդ, այն է հայերէն մասին: Եթէ առաջին մասում հեղինակը, առանց գլուխ ցաւաճնելու, հետեւել է մի վստահելի առաջնորդի և նրանից արտագրել է սուսերէն բառեր, օրինակներ և այլն՝ այս կրկրորդ մասում նա արդէն պէտք է աւելի ինքնուրոյն լինի. նա իւրաքանչիւր սուսերէն բառի, դարձուածքի, օրինակի դէմ պէտք է կարողանայ գտնել և դնել ճիշտ և համապատասխան հայերէնը: Այս հայերէնի համար պատրաստ շտեմարան չը կայ, մասամբ հեղինակը պէտք է օգտուի իր սեփական գիտցածով, մասամբ պէտք է փնտռէ ուրիշ բառարանների մէջ, մասամբ մատենագրութեան մէջ, մասամբ ժողովրդի բերանում, մասամբ էլ պէտք է նորից կազմէ: Բոլոր զէպքերում էլ հարկաւոր է ընդհանուր գիտական-լեզուաբանական և արամաբանական հմտութիւն՝ գործածուելիք բառի ճշտութիւնը և սուսերէնին համապատասխանութիւնը որոշելու համար, և գեղարուեստական ճաշակ՝ գեղեցիկը, դիւրահնչելին, գործնականը ընտրելու համար:

Այս դժուար, պատասխանատու գործը պ. Դաղբաշեանը չէ կարողացել բաւարար կերպով կատարել, և այս պատճառով նրա բառարանի հայերէն, միակ ինքնուրոյն, մասը, սուսերէնի համեմատութեամբ, թոյլ է, իսկ բացարձակօրէն՝ շատ թոյլ:

Այս մասում պատահում են բազմատեսակ թերութիւններ, սկսած սարբական տառասխալներից մինչև փխլիտօփայական նրբութիւնների մէջ պատահող անճշտութիւններ ու կոպիտ սխալներ:

Մի քանի յօդուածների բաժաններ և համառօտ քնննք այս թերութիւնները:

Թերութիւններ առանձին բառերի մէջ: 1. Տառասխալներ: Տառասխալներ ասելով չենք ուզում հասկանալ սպարանական վրիպակները, թէպէտ սրանցից էլ բաւականաչափ կայ այս բառարանում: այլ հասկանում ենք բուն հեղինակի սխալները, որոնք առջ են եկել կամ սխալ հասկացողութիւնից, կամ ուղղակի հայերէնի տղիտութիւնից, Այսպէս են, օր. ներքոյական (միշտ, փոխ. ներգոյական) ¹). ամենախոնարհ, ամենակարող և այլն (միշտ, փոխ. ամենախոնարհ, ամենակարող...) ²), սանդուխտ (մի քանի անգամ եր. 96ա, փոխ. սանդուխտ, կամ սանդուխտ) ³), աւիլ (եր. 147բ, 196ա. փոխ. աւել), հրահանք (197բ, փոխ. հրահանգ), դրեթէ (151ա, փոխ. դրեթէ), ժպիհր (5բ, 84բ, փոխ. ժպիհր), զեղջ (1բ, փոխ. զեղջ) ⁴), կարիճ առամ (52բ, փոխ. կարիչ), յանկերգ (27բ, փոխ. յանգերգ), գերեզմանոց (64ա, փոխ. գերեզմանոց), պղպնակ (131ա, փոխ. պղպջակ), խոչնդոտ (68բ. փոխ. խոչընդոտ), Աթենք, Ապոլոն (Атенеи և Атрибутъ բառերում, փոխ. Աթէնք, Ապոլոն) և այլն:

2. Անհարգաւ և սխալ ձևեր: Վեր ցատկիլ (147բ, մի քանի անգամ, փոխ. ցատկել), կայսրազն (26բ, փոխ. կայսերազն), սայթքուն, սայթքել (64բ, ... մի քանի անգամ. փոխ. սայթաքուն, սայթաքել), յարդում (65բ, փոխ. հարթում?), յղիութիւն, յղիանալ (50բ, փոխ. յղութիւն, յղանալ), գարնանացնել (105բ, ?), քծնուիլ, լինիլ, ընկնիլ (միշտ, փոխ. քծնել, լինել, ընկնել) և այլն:

¹) Հեղինակը սխալ ստուգաբանութիւն է արել, կարծելով թէ բոլոր առաջ է գալիս ներքոյ բառից, այն-ինչ նա ծագում է գոյ արմատից, ներ+գոյ+ական:

²) Հեղինակը երևի մոլորուել է թիւրքահայոց գործածած ամէն ձեւից, որ նախ՝ մեր մէջ ընդունուած չէ. երկրորդ՝ դա ուրիշ բառ է, իսկ բարբութիւնների մէջ մասնող ամեն-ը ուրիշ բառ, երրորդ, որ բարբութեան մէջ լամենալն զէպս և պէտք է ստացուի, որ և թէ՛ գրաբարի և թէ՛ աշխարհարարի մէջ անպայման ընդունուած ձևն է:

³) Հեղինակը, ուրիշ համբալկների նման, սանդուխը շփոթում է Սանդուխտ իրական անուն հետ:

⁴) Զեղջ՝ գղջալ բալի արմատն է (անզեղջ մեղաւոր), զեղջ՝ բոլորովին ուրիշ արմատ է: Դժբախտարար շատերը մեղանում անում են միևնոյն սխալը:

3. Օսարոսի եւ անհասկանալի բառեր. Արանքոհնակ, արանքոհնակաւոր (? , 29բ, 5 անգամ), հեց (որ մի անգամ գործ է ածուած՝ անուրի չըջանակի նշանակութեամբ և մի անգամ՝ դուզակի նշանակութեամբ). քաղցրիտ շշանակ ? (214, որ նշանակում է... գլխերինի սապոն). ողորենու արեթէնի ? (Бере-
стобикъ). ծողը, յամբուակը ? (ԱՅ) և այլն: Առհասարակ նկատուում է, որ պ. Դաղբաշեանը ի չարն է գործ դնում զբարար և նոր շինուած բառերը, զբարար ձևեր և այլն, որոնցից կարելի էր շատ անգամ խոյս տալ: Օր. նա գործ է ածում. «այն գիծը, ցոր միայն...» (95ա), «ի գետեղրի» (95բ), ապաւանդակ (95ա) և այլն:

4. Գոեհկարանութիւն, օսարբանութիւն: Պ. Դաղբաշեանը կամեցել է կենդանի ժողովրդական լեզուից բառեր վերցնել իր բառարանի համար: Միտքը գովելի է, բայց դժբախտաբար շատ անգամ բացակայում է ճաշակ և լեզուաբանական հոտառութիւն, որոշելու համար, թէ ինչ բառ կարելի և հարկաւոր է վերցնել, և ինչ բառ՝ չէ կարելի: Ուստի յաճախ հանդիպում ենք նրա բառարանում այնպիսի գոեհիկ և օտար բառերի, որոնց չէ կարող զիմանալ նուրբ ճաշակը, և այն՝ երբ ամենեւին պէտք չը կար այդպիսի ծայրայեղ միջոցի զիմելու: Օրինակ, միայն 184 երեսում պատահում ենք այս գոեհկարանութիւններին. — ղալմաղալ բարձրացնել, ֆօրակ, ֆօրաֆէլ. բոյու ամբողջ երկարութեամբ գետին փռուիլ: Ինչո՞վ պակաս կը լինէր, եթէ ասէինք աղմուկ բարձրացնել, ձեծ, ձեծել կամ քակել, ամբողջ հասակով գետին փռուել: Ի՞նչ կարիք կայ գործածել «ոուս եկեղեցու ուսկօլի մի ճիւղը (2բ.), երբ հերձուած բառը թէ՛ ծագումով և թէ՛ պատմական նշանակութեամբ ճիշտ համապատասխանում է ուսերէն բаскoлb բառին:

Տեսնում ենք ուրեմն, որ պ. Դաղբաշեանը բաւական ուժեղ չէ հայերէնի ուղղագրութեան մէջ. բառերի ընտրութեան մէջ չունի հարկաւոր ճաշակը, այլ ծայրայեղութեան մէջ է ընկնում՝ աւելորդ տեղը զբարբար բառերի և դարձուածքների հետ գործածելով գոեհկարանութիւններ և օտար բառեր: Մրանով նրա հայերէնը մի անհարթ, խայտաբղէտ կերպարանք է ստանում:

Այս թերութիւնների հետ սակայն, որչափ էլ ցաւալի լինին՝ կարելի էր հաշտուել, եթէ հայերէն մասը լիովին բաւականութիւն տար այն պահանջներին, որոնցով ընթերցողը զիմում է բառարանին:

Երկու գէպք կայ, երբ ընթերցողը կարիք է զգում զիմելու բառարանի թարգմանական (հայերէն) մասին. նախ՝ երբ նա մի ուսերէն բառի նշանակութիւնը չը գիտէ, և բառարանին

գիմում է, որպէս զի նրա միջոցով հասկանայ իրան անձանօթ բառը, և երկրորդ՝ երբ նա ուսերէն բառի նշանակութիւնը հասկանում է, բայց չը գիտէ, թէ զրան հայերէն ինչ են ասում, ուստի գիմում է բառարանին, որպէսզի մի համապատասխան բառ գտնէ: (Երկրորդ դէպքը զլիսաւորապէս տեղի է ունենում ուսերէնից հայերէն թարգմանելու ժամանակ): Կատարեալ բառարանները (մեր խօսքը, ի հարկէ, երկլեզուեան բառարանների մասին է) այս երկու տեսակ պահանջներին էլ բաւարարութիւն են տալիս նրանով, որ օտարազգի բառից յետոյ նախ դնում են նրա մանրամասն ճիշտ բացատրութիւնը և ապա դնում են մի կամ երկու թարգմանական բառ: (Սրանք՝ բացարական բառարաններն են): Բայց շատ բառարաններ բացարական մասը չեն ունենում. նրանք բաւականանում են օտարազգի, անձանօթ բառի դէմ դնելով նրան համապատասխանող բառը մայրենի լեզուով, ենթադրելով որ այս վերջինը ըստ ինքեան ծանօթ և հասկանալի պէտք է լինի ընթերցողին (Սրանք՝ համառօտ, թարգմանական բառարաններն են): Բայց երկու տեսակի բառարաններից էլ պահանջւում է, որ օտարազգի որևէ բառի դէմ դնեն համապատասխան թարգմանական բառ միւս՝ թարգմանական լեզուով:

Արդ՝ ինչպիսի բառարան է պ. Դաղբաշեանինը:—Նա ոչ զուտ բացատրական է, ոչ լոկ թարգմանական, այլ երկուսի մի խառնուրդ է: Այս բառարանում ընթերցողը կը գտնէ բառեր՝ որոնց մօտ գրուած է բացատրութիւն և սրա հետ թարգմանական բառ:—Շատ լաւ: Կը գտնէ բառեր՝ որոնց մօտ բացատրութիւն չը կայ, այլ կայ միայն թարգմանական բառ:—Ընդունելի: Կը գտնէ վերջապէս բառեր՝ որոնց մօտ գրուած է միայն բացատրութիւն, իսկ թարգմանական բառ չը կայ:—Այս արդէն վատ է: Իսկ երբ ի նկատ ենք առնում, որ այս անհետևողութիւնը ոչ թէ առաջ է գալիս որոշ գիտական սիտեմից, ոչ թէ ընթերցողի յարմարութիւնն ու դիւրութիւնն ունի աչքի առաջ, այլ հետևանք է կամայականութեան և ապիկարութեան՝ ցաւօք սրտի պէտք է խոստովանենք, որ այս դրութիւնը շատ վատ է: Այս պատճառով այս բառարանը գործածողը յաճախ հիասթափուած ու զայրացած դէն պէտք է նետէ նրան՝ երբ նրա մէջ չէ գտնում իրան պէտք եղածը: Բանանք, օր, մի քանի բառեր.

Ай а. կնդ. *Bradypus tridactylus*, այլ, ծոլը, յամրուակը:

Аржанецъ а. բս. *Phleum*. փղէտն դաշտաց:

Брюква і. բս. *Brassica campestris*,... գոնգեղ, կոլդա:

Вохра і. հնք. *Ocre*. դեղնգեղ:

Սեպտեմբեր, 1902.

Гидратъ ա. (յն.) քիմ. Նրատ:

Եթէ բառարանին դիմողը վերոյիշեալ սուսերէն բառերը չը գիտէ, կարող է նրանց դիմաց դրուած հայերէն բառերից հասկանալ նրանց նշանակութիւնը: Համառոտապարուծեալները դրուած կնդ. բա. են բառերից կը հասկանայ այսքան, թէ առաջինը ինչ-որ կենդանի է, երկրորդը և երրորդը՝ ինչ-որ բոյսեր են, չորրորդը՝ հանքաբանական և վերջինը քիմիական ինչ-որ նիւթեր են—բայց սա քիչ միտթարութիւն է: Բացատրական մէթօդին հետևող հեղինակը պարտաւոր էր այս և սրանց նման բազմաթիւ բառերի մօտ նախ համառօտ բացատրել իւրաքանչիւրի գլխաւոր յատկութիւնները—այսինքն՝ գիտական դասաւորութիւնը, նկարագրութիւնը, ինչ բանի գործածուելը և այլն, և ապա զնէր թարգմանական բառը: Եւ սա հեշտ կարելի կը լինէր անել՝ եթէ հեղինակը դիմած լինէր մի քանի մասնագէտների օգնութեան, կամ գոնէ ամբողջապէս հետևէր Ակադեմիական բառարանին, որ այսպիսի դէպքերում զնուծ է բացատրութիւններ: Էլ չենք խօսում աւելի մանրամասն աղբիւրների մասին:

Սրա հակառակ՝ պատահում ենք բազմաթիւ բառերի, որոնց մօտ բացատրութիւններ դրուած են, բայց թարգմանական բառեր չը կան: Օր.

Апсида ի. աստղը, այն երկու միմեանց հակադիր կէտերից իւրաքանչիւրը (ինչ կոկ հայերէն), որոնք որոշում են և այլն (9 տող):

Гномъ (Փր.) երևակայական ստորերկրեայ ոգիներ, որոնք պահպանում են ստորերկրեայ դանձերը, լեռնային հարստութիւնները:

Եւ այսպիսի հարիւրաւոր բառեր: Ի՞նչ անէ թարգմանիչը, երբ այս բառերին համապատասխանող որևէ հայերէն բառ է վնասուած: Եւ բառերի նշանակութիւնը գիտէ, բայց հայերէն բառ չը գիտէ. լիայոյս դիմում է նա բառարանին, իսկ սա՝ ձկան տեղ օձ է առաջարկում, և նա յուսախաբուած՝ գայրոյթով դէն պէտք է շարտէ բառարանը, ձեռներով ձակաւոր շօշափէ և ուրիշ աղբիւրների դիմէ:

Փուցէ մտածէ ընթերցողը, թէ հեղինակին չէ կարելի միշտ մեղադրել. եթէ չկայ հայերէն բառ՝ նա ինչ անէ: Սա սխալ միտք է. ով իրան բաւական ձեռնհաս է համարում լիակատար բառարան կազմելու՝ նա պարտաւոր է բառարանի առաջին պայմանին բառարարութիւն տալ—բառի դէմ բառ դնել: Եթէ հայերէն պատրաստ բառ նա չը գիտէ՝ պէտք է գիմէ մասնագիտական գրքերի, ուրիշ բառարանների, պէտք է խորհրդակցի,

պէտք է մտածէ, աշխատի, պէտք է հնարէ, և... վերջապէս՝ ճարահատեալ դէպքում՝ թէկուզ օտարազգի բառը զնէ (ի հարկէ, պատշաճաւոր բացատրութիւնից յետոյ), նա պարտաւոր է ամբողջ օրեր միջնայնել, գիշերներ լուսայնել, տասնեակ գրքերի գիմել մի բառի համար. նա պէտք է նախ իր խղճին բաւարարութիւն տայ և երկրորդ՝ իր ապագայ ընթերցողներէ պահանջին—և ապա թէ ձեռք վերցնէ այդ մի բառից: Այսպէս են վարուել բարեխիղճ հեղինակները: Նորայր Բիւզանդացին, որ կատարեալ հմտութիւն ունի ֆրանսերէսի և հայերէնի մէջ՝ տասն և չորս տարի «Թշուառաքիրտն» աշխատանք է գործ գրել իր ֆրանսերէն—Հայերէն պատկառելի բառարանի վրայ. հին և նոր ձեռագիրներից հարիւրաւոր անձանօթ բառեր է քաղել, բազմաթիւ նոր բառեր հնարել... որպէս զի իր բառարանին զիմողը ձեռնունայն չը մնայ: Հ. Մանուէլ ֆալցուերն քառասուն տարի «յուսարեկ» աշխատանք է գործ գրել իր երկհատոր Արուեստից և Գիտութեանց գեղեցիկ բառգիրքը կազմելու համար, և բանի հազարաւոր գիտական բառեր է նա ճարել, կամ արդէն գոյութիւն ունեցող գրաւոր աղբիւրներից, կամ իրանից հնարել, հետեւելով թարգմանելի բառի ստուգաբանութեան կամ նշանակութեան, հարցնելով հեղինակաւոր անձերի խորհուրդները: Իսկ պ. Դաղբաշեանը—նա զլացել է նոյն-իսկ այս բառարանների վրայ շարունակ աչք պահել և գոնէ նրանց մէջ պատրաստ եղածը վերցնել: Մեր վերը բերած երկու բառն էլ (իսկպէս և ուրիշ հարիւրաւորները) այս բառարաններում ունին նոր ստեղծուած բաւարար թարգմանական բառեր (Տ. Նորայր, եր. 80 և 603, Գաջ. ա. հտր. եր. 9 և 953): Հարկաւոր էր փոքր ինչ աշխատանք՝ այս բառարաններում փնտռելու յիշեալ բառերը և մի փոքր ճաշակ ու գիտութիւն՝ ընտրութիւն անելու համար: Իայց պ. Դաղբաշեանը գործնական մարդ է, ժամանակակից ոգով. նա գիտէ որ մեղանում «հաստ ու բարակ մի գին է, վնջ բարակ մանողին». նա գիտէ որ մեղանում ուռու.-հայերէն բառարանի սով է, և հասարակութիւնը կը զնէ թէկուզ ամենավատթար բառարանը. ուստի նա կարիք չէ զգացել բարակ մանելու, աշխատանք և ժամանակ գործ դնելու ինչ տեղ պատրաստ բառ ունի՝ դնում է բացատրութեան հետ, ինչ տեղ չունի՝ բացատրութիւնն է միայն դնում և գլխից ռազ անում: Իսկ թարգմանիչը, նրա բառարանին զիմողը՝ Պ. Դաղբաշեանը սրանց մասին չէ մտածում. թող սրանք էլ իրանց գլխի ճարը տեսնեն:

Եթէ մենք մի քիչ երկար կանգ առանք բառարանի այս պակասաւոր կողմի վրայ և խիստ խօսեցինք՝ պատճառն այն է, որ սա ընդհանուր երևոյթ է կազմում, բառարանի ամենախոշոր

պակասութիւններից մէկն է և առաջ է գալիս ոչ թէ հեղինակի անպատրաստութիւնից, այլ անբարեխղճութիւնից:— Դառնանք առանձին երեոյթների:

Անյաջող բառեր եւ բացատրութիւններ: Պ. Դաղըշիան բաւականաչափ ծանօթ չէ հայերէն լեզուի բառական հարստութիւններին. ուստի 'սա յաճախ արուեստական անյաջող բառեր ու աւելորդ բացատրութիւններ է զործ ածում այն տեղերում՝ երբ գոյութիւն ունին զեղեցիկ և ճիշտ հայերէն բառեր: Օրինակ, Варенепъ նա բացատրում է այսպէս. «եփած, ապա արածանով քրուեցած կաթից շինած կերակուր»: մինչդեռ Варенепъ ոչ այլ ինչ է (գոնէ փոքր Ռուսիայում), եթէ ոչ ամեն մի հայի ծանօթ մածունը¹⁾: (Ուրիշ բան է простокваша՝ն)։ —Волкодавъ բառը բացատրուած է. «գայլ կալնող զամիրո»։ Այն-ինչ ժողովուրդը ասում է «գէլխեղղ», որ կազմութեամբ էլ լաւ համապատասխանում է սուսերէնին: Вепрыснуть (երկրորդ նշանակութիւնը) բացատրուած է այսպէս. «որևէ ուրախութեան առթիւ խնջոյք տալ, խնջոյք սարքել, «մաղարիչ» առնել»։ Այս օտարոտի և տգեղ բացատրութեան փոխարէն պէտք էր գործածել գոյութիւն ունեցող հայերէն ժողովրդական զեղեցիկ բառը—Վուրը քաչել կամ Վրել, (զաւառական նաև «ձէթվէթիլք տալ, առնել»)։ այնպէս որ «Надобно его вепрыснуть» կոկ հայերէն կը լինէր—«պէտք է ջուրը քաչել» (առարկայի մասին), կամ՝ «ջուրը վրան է» (անձի մասին)։ Այս բառը կամ դարձուածքը այն առաւելութիւնն էլ ունի, որ կազմութեամբ էլ համապատասխանում է սուսերէնին. (Вепрыснуть իսկապէս նշանակում է՝ (հեղուկ) սրսկել, ցայտեցնել)։

Թարգմանական բառերի կուսակութիւն: Մենք քանիցս անգամ, բառարանների մասին խօսելիս, առիթ ենք ունեցել նկատել մի խոշոր պակասութիւն, որին ենթարկուած են բառարան կազմողները (Ար. Յովհաննիսեան, մանաւանդ Ամբր. Լուսինեան). այն է, որ մի օտարազգի բառի դէմ դնում են 5—10 և աւելի հայերէն թարգմանական բառեր: Նրանք կարծում են, թէ այս միջոցով օգուտ են տալիս թարգմանիչներին՝ ընտրութեան ընդարձակ ասպարէզ բանալով նրանց առաջ, կամ որ հայերէնի հարստութիւնն են ցոյց տալիս: Բայց սա սխալ և վնասակար սկզբունք է: Պէտք է տալ օտարազգի բառի նիւս

1) Ակադեմիական բառարանը ճիշտ բացատրութիւն ունի, որ բառացի թարգմանութեամբ նշանակում է. «Սուտելիք՝ որ բաղկացած է եփած և ապա արածանով մակարդած կաթից»։ Փոքր Ռուսիայում իբրև մակարդ զործ են ածում թթոած սերուցը, իսկ մեզանում՝ մածունը, Հետևանքը նուրն է:

նշանակութիւնը, որ կարող է արտայայտուել մի բառով, առ առաւելն՝ երկուսով: Միւս թարգմանական բառերը, որոնք մօտաւորապէս կամ փոխաբերաբար միայն կարող են յարմարուել այդ օտարազգի բառին՝ ունին ուրիշ՝ ճիշտ համապատասխան բառեր: Երբ մի օտարազգի բառի դէմ դրոււմ են 5—10 հայերէն բառեր տարբեր բառացի նշանակութիւններով՝ ընթերցողը չի կարողանայ որոշ և ճիշտ հասկացողութիւն կազմել այդ բառի մասին և անշուշտ նրան կը շփոթէ ուրիշ համանիշ բառերի հետ:—Պ. Դաղբաշեանի բառարանն էլ դժբախտաբար ազատ չէ այս թերութիւնից: Ահա հարիւրներից մի քանի օրինակ.

Всеславный ած. ամենափառաւոր, չնաշխարհիկ, չքնադ: Վերջին երկու բառը համապատասխանոււմ են ոռու. неземный прелестный բառերին. նրանք աւելորդ էին Всеславный բառի մօտ:

Веревка ի. թուկ. պարան, չուան, առասան, ապաւանդակ: Վերջին բառը միանգամայն անտեղի է՝ իբրև հնացած և գործածութիւնից դուրս ընկած բառ: Իսկ միւս չորս բառը միայն Веревка բառի դէմ դնելով՝ ինչ պէտք է դնէ հեղինակը Бичева, Бичевка ¹⁾, канать և այլ բառերի դէմ:

Беременная ած. յղի կինարմատ, ծննդկան:—Երկրորդ բառը սխալ է, ուրիշ է «յղի» կինը, ուրիշ է «ծննդկանը»:

Ажурный ած. ծակծկուած, ծակոտկէն, ցանցակերպ, նօսր, թափանցիկ:—Հինգ թարգմանական բառ՝ որոնցից ոչ մինը չէ նշանակում ажурный, և որոնց իւրաքանչիւրը ունի համապատասխան ոռուերէնը—проколотый, пористый, сѣтчатый, рѣдкий, прозрачный: Եթէ պատահինք ոռուերէն, օրինակ, այսպիսի մի խօսքի—серебряный ажурный подсвѣчник—ինչպէս պէտք է թարգմանենք.—արծաթէ՝ ծակծկուած, ծակոտկէն, ցանցակերպ, նօսր, թափանցիկ աշտանակ°:

Այսպէս նաև Войкій (7 բառ), Гнусный (8 բառ) Заглохнуть (10 բառ) և ուրիշ շատերը:

Անհրօս, անորոշ բացատրութիւն՝ լեզուաբանական տեսակէտից: Շատ անգամ ոռուերէն բառի դէմ պ. Դաղբաշեանի բառարանում գրուած են հայերէն բառեր՝ որոնք համապատասխանում են ոռուերէնին՝ միայն գործնական տեսակէտից, առօրեայ գործածական մտքով, բայց լեզուագիտական տեսակէտից բոլոր-

¹⁾ Այս բառի դէմ էլ դրել է «բարակ նօսր բոկ, փոկ, քել»: Մինչդեռ թուկը, որչափ էլ բարակ ո. նօսրը լինի՝ թեւ չէ, իսկ փոկը զանազանոււմ է թօկից իր նիթով:

րովին չեն համապատասխանում. այնպէս որ ընթերցողը չէ կարող ճիշտ գաղափար կազմել այդ ուսերէն բառի իսկական բուն նշանակութեան մասին: Օրինակ, Голіаѳъ ա. *խիստ բարձրահասակ ոմն—Շատ լաւ. բառի սկզբում գրուած աստղանիշից էլ հասկանում ենք, որ դա փոխարեքական նշանակութիւնն է Голіаѳъ բառի. բայց ի՞նչ է այդ բառի իսկական նշանակութիւնը.—Անշուշտ պէտք էր զնել Голіаѳъ ա. Գողիաթ (այն անձոնի հսկան, որին Դաւիթ պարսաքարով սպանեց). *խիստ խոշոր, անձոնի մարդ:

Амба ի. (լա.) 1, լսօջի և վիճակախաղի մէջ միանգամից երկու համարների գուրս գալը. 2, թղթախաղի ժամանակ միմեանց յետից երկու անգամ տանելը (բացատրութիւններ՝ առանց թարգմանական բառերի): Ընդունենք որ Амба՛ն այդ է նշանակում կեանքի մէջ. բայց նրա իսկական նշանակութիւնն ի՞նչ է.—Հարկաւոր էր նախ, գոնէ փակագծի մէջ, նշանակել (լատիներէն՝ գոյգ), և այն ժամանակ ճրջափ պարզ ու հսակա՜նալի կը գառնային այդ բառի գործածական նշանակութիւնները:

Биквадратъ ա. (լա.) մաթեմ. որևէ թուի, քանակութեան չորրորդ աստիճանը.—Գործածութեան տեսակէտից ճիշտ է, որ биквадратъ որևէ թուի, քանակութեան չորրորդ աստիճանն է, ինչպէս և ճիշտ է, որ ուսերէն дважды два՝ հայերէն էլ 4 է: Բայց լեզուաբանական տեսակէտից՝ биквадратъ նշանակում է կրկնակ քառակուսի, ինչպէս дважды два նշանակում է երկու անգամ երկու:

Бешлыкъъ ա. (թուրք.) թրքական արծաթեայ պտտիկ դահեկան, դրամ.—Թողնելով այս բացատրութեան միւս պակասութիւնները՝ հարկաւոր էր նախ և առաջ զնել. (թուրք. հնգնոց) և յետոյ՝ թիւրքական արծաթէ դրամ՝ 5 զուրուչնոց (այժմեան ոսկի փողով=41 կ.):

Եփորուքիւն հոմանիւ բառերի նշանակութեան: Ամեն մի լեզուի մէջ կան հազարաւոր հոմանիշ բառեր, այսինքն նշանակութեամբ նման, բայց ոչ նոյն բառեր. ինչպէս հայերէն՝ նըշմարել և նկատել, խոնդարել և արգելել, կին և կինարմատ. հին և նախկին և այլն: Նոյնպիսի հոմանիշներ կան մեծ քանակութեամբ և ուսերէնի մէջ: Հմուտ և բարեխիղճ հեղինակը պարտաւոր է թարգմանական բացատրութեան և բառերի միջոցով արտայայտել բառի ճիշտ նշանակութիւնն, այնպէս որ հոմանիշի հետ չը շփոթուի: Պ. Դաղբաշեանի բառարանը այս առաւելութիւնից էլ զուրկ է: Ուսերէն բառերի դէմ առանց խիստ ընտրութեան յախուռն ածուած են հայերէն բառեր. էլ բառերի

իմաստի նուրբ զանազանութիւն, բառակազմական, հոգեբանական, պատմական ճշտութիւն զուրէ այնտեղ փնտռել: Այս կողմից բառարանը ներկայացնում է մի կոպիտ, անտաշ գործ: Ահա մի քանի օրինակներ:

Всесогушественный և Всесогушій բառերի դէմ գրուած են միևնոյն բառերը «ամէնակարող, ամէնազօր», որ սխալ են թէ կազմութեամբ և թէ գործածական նշանակութեամբ: Всесогушественный բառը գերադրական աստիճան է согушественный (=հզօր) ամականից, ուրեմն և նշանակում է ամենահզօր (= ամենից հզօր). այն-ինչ Всесогушій բառում՝ все բառը սեռի ինդիք է согушій (կարողացող) դերբային, ուրեմն և վերջին բառը նշանակում է ամենակարող (= որ կարէ զամենայն): Գործածութեան տեսակէտից, ուրեմն, հասկանալի է, որ все-согушественный բառը կարելի է գործածել և մարդկանց համար, իսկ всесогушій միայն Աստու համար, ինչպէս և գործ է ածուած իսկապէս:

Аблакаты ոսկ. տ. Адвокатъ, Այսինքն, ըստ պ. Դաղբաշեանի բառարանի՝ ազօկատը (փաստարանը) և արլակատը միևնոյն նշանակութիւնն ունին, միայն թէ արլակատ ռամկական բառ է: Բայց՝ սրչափ սխալ է այս: Արլակատ ժողովրդի տգիտութիւնից ու աղքատութիւնից բուսած մի մակարոյժ է, որ ծծում է նրա արիւն-քրաինքով ձեռք բերած կոպէկները. նա չունի ուսման բարձր դէնդ և ոչ բարոյական հիմունքներ. նա դատարանների դռները մաշելով՝ սովորել է օրէնքի մի քանի յօդուածներ, նրանցով շլացնում է խեղճ ժողովրդին, դատերի դռներ բաց անում, յաճախ խարում, և այլն: Եւ ասել, թէ արլակատը նոյնն է՝ ինչ որ ազօկատը:

Вѣроломецъ ա. ուխտազրուծ, հաւատազրուծ, ուխտազանց, երգիմազանց:—Вѣроотступникъ ա. հաւատազրուծ, ուխտազրուծ, ուխտազանց, հաւատուրաց: Երկու բառի մօտ էլ չորսական թարգմանական բառ, որոնցից առաջին երկը միևնոյնն են, այնպէս որ այս բառարանը գործածողը անշուշտ պէտք է շփոթէ այդ երկու բառի նշանակութիւնը. այն-ինչ նրանց մէջ բաւական մեծ զանազանութիւն կայ: Вѣроломецъ նա է, որ դաւաճանում է իրան ընծայուած հաւատին, փտահութեան, իր ուխտը զրոյսում է: Սա հայերէն կը լինի ուխտազրուծ, երբեմն նաև՝ դաւաճան (= измѣнникъ): Իսկ вѣроотступникъ նա է, որ ուրանում է իր նախկին հաւատը, դաւանութիւնը: Սա հայերէն կը լինի հաւատուրաց, ուրացող (օր. Յուլիանոս ուրացող):

Թարգմանական խոճոք սխալներ: Այսպիսի գոհարներ էլ

դժբախտաբեր պակաս չեն Պ. Դաղբաշեանի բառարանում Սրանք առաջ են գալիս հեղինակի ընդհանուր զարգացման պակասութիւնից և յատկապէս՝ ուսերէն լեզուին անհմուտ լինելուց: Ահա շատերից մի քանի օրինակներ:

Вариация (երրորդ նշանակութիւնը). «երաժշտական գրուածքի մէջ արած (որի արած) փոփոխութիւնը».—Երևում է, որ հեղինակը ոչինչ հասկացողութիւն այժմ էլ չունի, թէ ինչ է նշանակում երաժշտութեան մէջ վարիացիան, ուստի և այդպիսի հիմնապէս սխալ բացատրութիւն է գրել, որով ընթերցողը պէտք է մոլորուի: Вариация կոչում է որևէ հիմնական պարզ եղանակի զարգարուն զանազանակերպութիւնը: Ինչպէս բանաստեղծը խօսքի մի հատուած նիւթ է դարձնում ճառի, հոյակապ բանաստեղծութեան, այնպէս էլ երաժիշտը նիւթ վերցնելով որևէ պարզ, անպաճոյճ (յաճախ՝ ժողովրդական) եղանակ՝ ստեղծագործում է, շատ անգամ աստիճանաբար զարգարելով իր նիւթը, պարզից, մօտաւորից հետզհետէ դէպի բարդն ու հեռաւորը:

Раздѣльный актъ имѣнію (տ. Актъ բառում) բացատրում է այսպէս. «Կտակագիր, որով ընտանիքի հայրն իւր կալուածքը, կայքը բաժանում է իւր որդիներանց մէջ»: Մայրէ ծայր սխալ և բազմաթիւ թիւրիմացութիւնների տեղիք տուող բացատրութիւն: Раздѣльный актъ-ը ոչ կտակագիր է, ոչ նրանով ընտանիքի հայրն է բաժանում, և ոչ անպատճառ «որդիներանց» (=որդոց) մէջ. այլ դա մի թուղթ է, որով որևէ կալուածի կամ առհասարակ որևէ գոյքի մասնատէրերը (օր. ժառանգներ, ընկերներ և այլն) իրանց մէջ բաժանում են այդ գոյքը՝ ընդհանուր համաձայնութեամբ: Հայերէն սրան ասում են՝ բաժանման թուղթ, որ թէ բառացի ճիշտ է ուսերէնի հետ և թէ բոլորովին պարզ ու հասկանալի:

Вербы ј. «Ծաղկազարդի շաբաթուայ աճուրդը»: Այսպիսի աճուրդ Ռուսաստանում չը կայ: Ռուսաստանում ուրիշ բան կայ, ծաղկազարդի շաբաթուայ ընթացքում քաղաքի մի բանուկ փողոցում առևտրականները սարքում են ժամանակաւոր խանութներ, որտեղ մանր իրեղէններ են ծախում, սկսելով ուրի ճիւղերից (որը կիրակի օրը եկեղեցիներում գործ են անում փոխանակ արմաւենու և ձիթենու ճիւղերի) մինչև խաղալիքներ, քաղցրեղէններ, զարդարանքներ և այլն. սա մի տօնավաճառ է, որը յաճախում են գլխաւորապէս կանայք իրանց փոքրիկ երեխաներով և զանազան իրեղէններ են առնում, կամ հէնց միայն զբօսնում: Այս տօնավաճառը, առուծախսն է, որ պ. Դաղբաշեանի մօտ գարձել է աճուրդ, և անա թէ ինչպէս:

Ակադեմիական բառարանում *Вербы բառի դէմ գրուած է «торгъ на вербной недѣлѣ» Պ. Դաղբաշեանը որովհետև չէ գիտցել, թէ ինչ առանձին նշանակութիւն ունի *вербы* (*верба*==ուռնի բառի յոգնակին), ապաւինել է լոկ այդ բացատրութեան և նրան թարգմանել է. բայց թարսի պէս՝ *торгъ բառն էլ չէ եղել հասկանալիու նա կարծել է թէ *торгъ* նշանակում է աճուրդ. մինչդեռ աճուրդ բառի նշանակութեամբ գործ է ածում *торгъ* բառի յոգնակին. (*быть на торгахъ, торги начнутся, купить съ торговою*). Իսկ *торгъ* (*торговать* բացի արմատը) հասարակօրէն նշանակում է առևտուր: Ակադեմիայի բառարանը կազմող գիտնականներն էլ այս մտքով են գործ ածել այդ բառը վերոյիշեալ տեղում և ամեն մի ուսերէն հասկացող մարդ միայն այդպէս էլ կը հասկանայ:**

Չանց ենք առնում ուրիշ տեսակի թերութիւններ և աւելի օրինակներ բերել: Այսքանն էլ բաւական է՝ հասկացողութիւն կազմելու համար պ. Դաղբաշեանի բառարանի մասին: Պէտք է միայն ասենք, որ մենք չենք կարգացել ամբողջ երկու պրակն էլ, այլ հազիւ մի քառասուն երես, և մեր արած նկատողութիւններից կէսից էլ քիչն ենք բերել այստեղ և չենք սպառել նկատողութիւնների տեսակները: Եթէ երկու պրակը սիստեմաբար քննէինք՝ «Մուրճի» ամբողջ համարը չէր բաւականանայ մեր գիտողութիւններին: Հասկանալի է միևս կողմից, որ ամբողջ գրքոյկները ծայրէ ծայր պակասաւոր չեն. կան բռներ, որոնք բաւարար, նոյն-իսկ լաւ են կազմուած.—սրանք փոքրամասնութիւն են կազմում: Մեծագոյն մասը բռներն՝ ունի նկատողութեան արժանի թերութիւններ, իսկ մի մասն էլ շատ պակասաւոր, սխալ ու դատապարտելի է: Ընդհանրապէս առած՝ այս բառարանը բաւարար չէ: Ներկայ պայմաններում գործին հմուտ և բարեխիղճ մարդը կարող է կազմել ուսերէն-հայերէն այնպիսի բառարան, որ շատ աւելի բարձր լինի պ. Դաղբաշեանի բառարանից՝ քան որչափ որ սա բարձր է Ար. Յովհաննիսեանի բառարանից: Եւ ցաւալին էլ հէնց այն է, թէ ինչո՞ւ մենք չը պէտք է ունենանք մի լաւ բառարան, քանի որ կարելի է նրան ունենալ. ինչո՞ւ բառարան կազմելու ձևը են զարկում մեզանում այնպիսի մարդիկ, որոնք զրա համար ոչ անհրաժեշտ պատրաստութիւնն ունին և ոչ բաւական բարեխիղճութիւն: Դատեցէք, ընթերցող. հայերէն գրելիս՝ տառասխալներ անել. ուսերէն կարգացածը չը կարողանալ ճիշտ հասկանալ—և ձևը զարնել լիակատար ուսերէն-հայերէն բառարան կազմելու: Այսպիսի վերաբերմունք կարող է միայն մեր մէջ

գոյութիւն ունենալ, որտեղ չը կայ մրցութիւն—այս վերկարար սանձը ապիկարներին համար:

Մի քանի խօսք էլ գրքի արտաքինի մասին: Տառերը մանր են, տիպը՝ շատ սեղմուած,—այսպէս էլ պէտք է լինի բառաբանում: Բայց թուղթը բարակ է, այնպէս որ երեսները սև են երևում (միւս երեսների թանաքի գոյնի թափանցելուց), թանաքը անպիտան է և մանաւանդ վատ է տպագրութիւնը.—մի երեսը շատ սև տպուած, դիմացի երեսը աղօտ. կան երեսներ, որտեղ հայերէն գրերի վերի կէսը ամենեւին չէ երևում (օր. ևր. 7, սիւնակ 2), այնպէս որ «ընտանիքի» բառը կարգացում է «ըտասրբք», «ուսումնական» բառը կարգացում է «ուսուսսազան» և այլն: Շատ երեսներ ուղղակի տպարանի կեղտոտ մակլատուրի տպաւորութիւն են գործում: Տպարանական սխալներ բաւական շատ կան.—Գինը թանգ չէ:

Յամենայն դէպս, քանի որ այս բառարանը մի քանի քայլ առաջադիմութիւն է ներկայացնում նախորդների համեմատութեամբ, քանի որ ուսերէն մասը գոհացուցիչ է և ամբողջը ընդունակ է ուղղագրուելու՝ ցանկանում ենք յաջողութիւն և բարի կատարած: Երբ գիրքը վերջանայ գուցէ նորից առիթ ունենանք խօսելու նրա ամբողջութեան մասին:

ՍՏ. ՄԱԼԽԱՍԵԱՆՅ

30) ԼԵՆՈՆ ՄԱՆՈՒԷԼԵԱՆ. «Գէպի վեռ» (Իրամատիկական պոէմա). 44 էր., գ. 10 կոպ., Ս.-Պետերբուրգ. 1902 թ.

Նորերս այնքան տրագիկաքար մահացած Զօլան պնդում էր մի ժամանակ, թէ վիպասանը պէտք է լոկ արձանագրի այն երեւոյթները, որոնք իրապէս տեղի են ունենում կեանքում: Եւ նա գրեց բազմաճատոր վէպեր, որոնք լուսանկարչօրէն վերարտադրում էին իրական կեանքը այն չափով, որ չափով մարդուս գլուխը կարող է նմանուել լուսանկարչական մեքենայի և որ չափով նրա խոչոր տաղանդը տեղի էր տալիս նրա սխալ հայեացքներին:

Զօլան ունէր նախորդներ, նա ունեցաւ նաև հետևողներ, և նրա ուսուցիչների քարոզած ու նրա ժողովրդականացրած նատուրալիզմը դարձաւ մի ժամանակ տիրապետող ուղղութիւն եւրոպական գրականութեան մէջ: Սակայն այդ ուղղութեան ազդեցութիւնը սահմանափակուած էր արձակ գրուածքներով: